

Läroboken som nationsbyggare

Recension av verket Hiidenmaa, Pirjo, Markku Löytönen & Helena Ruuska (red.). *Oppikirja Suomea rakentamassa*. Helsinki: Suomen tietokirjailijat. 2017. 346 s. ISBN 978-952-67356-8-9.

Janne Holmén

Under perioder som har karaktär av brytningstider, när samhället förändras så snabbt att man förlorar orienteringen för den framtida färdriktningen, så brukar behovet av att söka förankring i historien öka. Det är också så antologin *Oppikirja Suomea Rakentamassa* legitimerar sin existens. Antologins syfte anges i inledningen vara att synliggöra hur inflytelserika läromedlen varit för spridandet av nya kunskaper och värderingar. Därigenom vill författarna belysa läromedlens roll i ett samhälle som är stätt i allt snabbare förändring. Redaktörerna lyfter även betydelsen av ett historiskt perspektiv på läromedelsutvecklingen inför det förestående ”digitala språnget”. Dessutom finns ambitioner att bidra till en diskussion kring varför vissa läromedel finns kvar på marknaden i årtionden, medan andra försvunnit tämligen snabbt, och att diskutera hur läroböckerna har påverkat de olika skolämnenas utveckling. Boken är författad av en rad finländska läroboksförfattare och akademiker som har goda kunskaper om läroböcker för det offentliga skolväsendet inom sina respektive fält, och den ger en inblick i ABC-böcker, läroböcker i finsk språklära, läseböcker samt läroböcker i främmande språk, geografi, biologi, omgivningslära, kemi, matematik, historia, religion och musik. Boken innehåller en inledning och tretton artiklar av olika författare, men saknar en egentlig avslutning.

Redan av bokens disposition framgår var tyngdpunkterna ligger i det finländska skolsystemet, då de tre inledande kapitlen redogör för olika typer av läroböcker i modersmål. Det ger en tydlig indikation på vilket ämne som i det finländska skolsystemet framom andra ansetts vara nationsbyggande. I många andra länder har historieämnet en liknande roll, och i Sverige så fylls den funktionen snarast av samhällskunskapen – ett ämne som saknas i den finländska antologin, förmodligen eftersom det varit relativt obetydligt och framtill nyligen en del av historieämnet.

Läroböcker som samhällets speglar

Då det är omöjligt att här närmare beskriva alla de ingående bidragen i antologin, väljer jag att lyfta fram två artiklar som rör ämnen jag har goda förkunskaper om, samt den artikel som starkast bidrog till att ge mig nya insikter. Genom min egen forskning har jag främst bekantat mig med finländska läroböcker i historia och geografi (Holmén 2006, 2009). Artiklarna i dessa bägge ämnen är intressanta och pålitliga. Hannele och Kalevi Rikkinens text om geografiläroböcker skildrar på ett föredömligt sätt hur den finländska geografiundervisningen påverkats av såväl internationella didaktiska influenser som av den akademiska geografins utveckling. Artikeln lyckas också överskådligt beskriva den finländska geografiundervisningens utvecklingsskeden fram till och med 1980-talet. Texten baserar sig emellertid på ett gammalt forskningsläge, då de yngsta verken i den rätt korta litteraturlistan är från 1980-talet. Det innebär naturligtvis att utvecklingen under de senaste årtiondena blir mindre grundligt skildrad.

Jukka Rantals kapitel om historieläroböckernas utveckling beskriver hur ämnets uppdrag förändrats från karaktärsfostran till förmedling av till exempel källkritiska förmågor och kritiskt tänkande. Det är också i Rantals kapitel som läroböckernas politiska dimension kommer fram allra tydligast, till exempel i beskrivningen av förhållandena efter andra världskriget och under 1970-talet. Förmodligen hänger detta delvis samman med att historieämnet varit mer politiskt känsligt än många andra, men det skulle utan tvekan gått att göra en tydligare koppling mellan den allmänna politiska och sociala utvecklingen och läroböckernas förändringar även för de övriga skolämnena.

Bland artiklarna om de ämnen där mina förkunskaper är sämre fästes mitt intresse särskilt vid Pirjo Hiidenmaas text om läroböcker i finsk språklära. Där redogörs för hur Emil Nestor Setälä som 16 åring år 1880 tog fram ett kompendium för läroverket, som utvecklades till en lärobok som dominerade marknaden fram till och med läroverkets avskaffande som skolform på 1970-talet. Artikeln illustrerar hur det under brytningstider kan öppna sig möjligheter för personer utan formella meriter att göra betydande avtryck i historien, när behov finns av deras insatser. Den visar emellertid också hur cementerade traditioner kan bli när de väl har fått fotfäste, inte minst inom utbildningsväsendet.

Antologibidragens styrkor, skillnader och gemensamma drag

Boken stora styrka är mångfalden av ämnen som presenteras. De flesta didaktiska forskare har kunskaper främst om utvecklingen inom sitt eget ämne, och en så här bred översikt har inte presenterats tidigare. *Oppikirja Suomea rakentamassa* är en bok som kan tänkas tilltala en bred läsekrets. Den bildade allmänheten kan ha intresse av boken. Som redaktörerna mycket riktigt konstaterar i inledningen så är läroböckerna de enda böcker som lästs av så gott som alla i samhället. Det gör att många kan känna igen sig bland exemplen i boken, som kan placera in deras egna läroböcker i ett större historiskt och pedagogiskt sammanhang. Boken skulle också kunna användas på lärarutbildningen, eftersom lärare har nytta av att förstå hur dagens läroboksflora har utvecklats.

Artikelförfattarna tar sig ann sina kapitel på olika sätt. Det finns skillnader i tidsomfattningen, både gällande hur långt tillbaks författarna söker rötterna till sitt ämnes utveckling och i vilken utsträckning de för framställningen framåt till samtiden. Huruvida artiklarna relaterar till den allmänna samhällsutvecklingen och den internationella pedagogiska utvecklingen varierar också. Skillnaderna beror förmodligen på att författarna har haft relativt fria tyglar och hållit sig nära sin tidigare forskning och erfarenheter. Vissa gemensamma drag finns emellertid. Till exempel används genomgående en kvalitativ metod, där läromedlens utveckling beskrivs genom att man lyfter fram exempel på de mest använda böckerna under olika perioder.

Aspekter som kunde ha utvecklats ytterligare

Att alla delförfattare fokuserar på sina specialiteter, och därtill väljer att lyfta fram de mest använda läroböckerna, leder emellertid till att många aspekter av läromedlens roll inom det finska skolväsendets utveckling faller mellan stolarna. Svenskspråkiga läroböcker nämns som modell för de första finskspråkiga läroböckerna vid mitten av 1800-talet, men om deras utveckling de senaste 150 åren sägs så gott som ingenting. När det gäller religionsundervisningen så nämns enbart de lutherska läroböckerna. Att inkludera ett kapitel om svenskspråkiga eller ortodoxa läroböcker kunde, utöver att ge en mer fullständig bild av de läroböcker som byggt Finland, ha medfört metodologiska poänger. Till exempel hade diskussionen om vilka faktorer som påverkar ett läromedels livslängd ha vunnit på man tog upp frågan om marknadens storlek. Det är troligt att svenskspråkiga och ortodoxa läromedel varit ännu mer långlivade än finskspråkiga och evangelisk-lutherska. De har utgjort ytterst små marknader där funnits begränsat med utrymme för utmanare till de etablerade läromedlen, och där det på grund av de små upplagorna krävts ett stort antal upplagor och nytryckningar för att betala arbetet med att ta fram läroboken.

Oppikirja Suomea rakentamassa hade vunnit på ett avslutande kapitel, som på ett systematiskt sätt hade försökt sammanfatta och dra jämförande slutsatser baserat på de olika delkapitlen. Avsaknaden av en sådan avslutning gör också att de frågor som lyfts fram i inledningen blir hängande i luften. Det hade varit på sin plats med ett kort stycke som lyfte fram vad *Oppikirja Suomea rakentamassa* tillfört gällande läroböckernas kunskaps- och värderingsförmedlande roll, deras roll i uppbyggnaden av Finland som nation och beträffande vilka faktorer som påverkar hur långlivad en lärobok blir.

Slutord

Oppikirja Suomea rakentamassa är en bred antologi som kan hjälpa till exempel lärare, lärarstudenter och den breda allmänheten att få en fördjupad förståelse för läroböckernas betydelse för Finlands framväxt. I inledningen ställs också en rad intressanta forskningsfrågor, men det görs aldrig något uttalat försök att besvara dem, utan läsaren får själv vaska fram helhetsbilden ur de många artiklarna. Antologin utgör en rad tematiskt besläktade individuella artiklar snarare än en sammanhållen forskningsinsats.

Docent Janne Holmén, Institutionen för pedagogik, didaktik och lärarutbildning, Uppsala Universitet och Samtidshistoriska institutet, Södertörns Högskola.

Litteratur

Holmén, Janne. 2006. *Den politiska läroboken: bilden av USA och Sovjetunionen i norska, svenska och finländska läroböcker under Kalla Kriget*. Summary: Political textbooks: the depiction of the USA and the Soviet Union in Norwegian, Swedish and Finnish schoolbooks during the Cold War. *Studia Historica Upsaliensia* 221. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

Holmén, Janne. 2009. *Finlands okända historia. Den svenska tiden 1150-1809*. Suomenkielinen yhteenveto: Suomen vieras historia: Ruotsin aika 1150-1809. *Magma studie* 2/2009. Helsingfors: Finlands svenska tankesmedja Magma.